

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

ЯРЕМЕНКО Лілія Анатоліївна

УДК 374

**РОЗВИТОК КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник - доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
дійсний член НАПН України
АНДРУЩЕНКО Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук
БИКОВСЬКА Олена Володимирівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор
кафедри теорії та методики професійної підготовки;

кандидат педагогічних наук
СУЩЕНКО Лариса Олександрівна,
Класичний приватний університет,
доцент кафедри управління навчальними закладами
та педагогіки вищої школи.

Захист дисертації відбудеться 1 липня 2011 р. о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 30 травня 2011 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку цивілізації надзвичайно важливе значення для становлення особистості набуває формування в неї здатності самостійно і творчо діяти в нових соціокультурних умовах. Соціально-економічна динаміка і потреби суспільства в розробці інноваційних, нестандартних ідей, активні пошуки ефективних стратегій у побудові всіх соціальних відносин (людина – людина, людина – природа, людина – суспільство, людина – техніка тощо) ставлять перед системою освіти завдання вже не лише забезпечити засвоєння індивідом певного обсягу знань, а й таку підготовку, яка б дозволила йому жити і працювати в стрімко змінюваному світі. Головною метою стає виховання всебічно розвиненої, інтелектуально потужної особистості, здатної до швидкого і самостійного прийняття рішень, готової до креативного перетворення дійсності.

Саме на креативних людей, як на головних рушіїв прогресу у всіх сферах діяльності держави, покладає нині суспільство особливі надії. Адже в сучасному світі динамічність поступу будь-якої країни безпосередньо залежить від здатності креативних членів соціуму реалізувати власний потенціал на користь свого народу: талановиті креативні діти і молодь – це майбутня еліта, політичні лідери та успішні бізнесмени, відомі науковці та митці. У кінцевому підсумку – це добробут і гордість держави та шанс посісти гідне місце на міжнародній арені.

В Україні законодавчою основою забезпечення права кожного на свободу художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності є Конституція України.

На міжнародному рівні на особливій значущості реалізації індивідуальності кожної дитини наголошує Конвенція ООН про права дитини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (резолюція 44/25 від 20.11.1989 р.) і ратифікована Верховною Радою України (Постанова № 789XII (78912) від 27.02.1991 р.) та 193 країнами світу дана угода між державами вказує, що уряд кожної країни має дбати про дітей. Так, Ст. 29 Конвенції визначає право на розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі.

З метою підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді, стимулювання розвитку їх творчого потенціалу в Україні функціонує система позашкільної освіти, позашкільних навчальних закладів. Державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, організаційні, освітні та виховні засади визначають Закони України “Про освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про охорону дитинства” та ін.

Конкретні орієнтири в розвитку культурно-освітнього простору та потенціалу системи позашкільної освіти України, забезпеченні вільного твор-

чого, інтелектуального, духовного розвитку дітей встановлено Указом Президента України від 30.09.2010 р. № 927/2010 “Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді”, Державною цільовою соціальною програмою розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 785.

Разом з тим загострення протиріччя між існуючим соціальним замовленням суспільства на креативну особистість і недостатньою розробкою ефективних шляхів і методів її розвитку зумовлює необхідність поглиблення досліджень феномену креативності, її теоретико-методичних засад.

Сучасна теорія креативності особистості все ще перебуває в стадії становлення, характеризується багатоаспектністю і охоплює значну кількість різноманітних концепцій, теоретичних та емпіричних знань. Незважаючи на низку суттєвих здобутків, цікавих спостережень та узагальнень, феномен креативності і, зокрема, проблема людської творчості дотепер залишаються значною мірою не розкритим явищем.

Феномен креативності особистості привертає увагу багатьох дослідників. Зокрема, осмисленню закономірностей розвитку креативності дитини досліджували Л. Венгер, О. Запорожець, Б. Ельконін, О. Савенков та ін.

Загальні теоретичні та практичні проблеми розвитку обдарованості та креативності закладені у наукових працях Л. Виготського, Дж. Рензулі, В. Сухомлинського, Д. Трєффінгера та ін.

Важливі концептуальні підходи до розвитку креативної особистості розкрили видатні українські вчені В. Андрущенко, І. Бех, Н. Бібик, В. Зіньковський, І. Зязюн, О. Кононко, В. Кремень, Н. Лубенець, С. Максименко, В. Оржеховська, С. Русова, О. Савченко, С. Тищенко, В. Фльоров та ін.

Залежність розвитку дитячої креативності від якостей особистості та професійної майстерності педагога аналізували Н. Гузій, Н. Дудніченко, В. Загвязинський, С. Сисоєва, В. Кан-Калик, М. Костенко, Н. Кузьміна та ін.

Значну увагу цій проблематиці в контексті аналізу психології творчості приділили Б. Ананьєв, М. Бердяєв, В. Біблер, Л. Виготський, Б. Кедров, В. Роменець, С. Рубінштейн, Б. Теплов, О. Тихомиров та ін.

Психологічні засади і структуру креативності вивчали Дж. Гілфорд, В. Сієрвальд, К. Перлет, Б. Скіннер, К. Тейлор, П. Торранс, К. Хеллер, В. Клименко, Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, Б. Шадріков та ін.

Психологічні концепції розвитку інтелекту і креативності створили Г. Айзенк, Р. Стернберг, М. Смульсон, Н. Тализіна та ін.

Сутність креативності як специфічного виду діяльності людини розглядалася в роботах Д. Векслера, М. Воллаха, В. Давидова, Л. Когана, О. Кочерги, Я. Пономарьова та ін.

Особливості розвитку творчого потенціалу особистості на різних вікових етапах окреслили Д. Богоявленська, Г. Грубер, В. Дружинін, Р. Кеттел, О. Кульчицька, В. Паламарчук, Р. Термен та ін.

Види обдарованості осмислювали С. Гончаренко, Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, В. Слуцький та ін.; процес формування креативності особистості досліджували Н. Вишнякова, Т. Галич, Н. Мойсеюк, Л. Подимова, М. Сметанський, Л. Степанов, Г. Тарасенко, В. Фрицюк та ін.

Питання сучасних теоретико-методичних засад позашкільної освіти, діяльності позашкільних навчальних закладів представлені в працях українських учених і практиків І. Беха, О. Биковської, С. Довгого, В. Вербицького, В. Камишина, Б. Кобзаря, О. Лісового, В. Мадзігона, Г. Пустовіта, Т. Сущенко та ін.

Незважаючи на великий обсяг наукового доробку, присвяченого феномену креативності, ця проблематика залишається далеко не вичерпаною. Існує низка питань, які на сьогодні потребують ґрунтовних досліджень. Отже, врахування нових соціально-історичних реалій, аналіз широкого кола літературних джерел, актуальність даної проблеми, її важливе значення для педагогічної теорії і практики зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **“Розвиток креативної особистості у позашкільних навчальних закладах”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження пов'язане з Програмою розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 рр., затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 р. № 378 і Державною цільовою соціальною програмою розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 785, та здійснене відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 28.01.2004 р.).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 9 від 28.04.2009 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.03.2011 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

Відповідно до мети визначені такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати проблему розвитку креативної особистості в теорії та педагогічній практиці.

2. Розкрити педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

3. Визначити компоненти та показники розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

Об'єкт дослідження: розвиток креативної особистості.

Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є:

– концептуальні положення про освіту, які випливають із Законів України “Про освіту”, “Про позашкільну освіту”, Національної доктрини розвитку освіти, Державної національної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття), Концепції позашкільної освіти та виховання, Положення про позашкільний навчальний заклад тощо;

– фундаментальні положення філософії освіти (В. Андрущенко, В. Бех, Г. Волинка, І. Зязюн, В. Кремень, М. Михальченко, Ю. Романенко, А. Толстоухов та ін.);

– теоретичні основи теорії особистості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонт'єв, В. Моляко, К. Платонов, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.);

– теоретичні засади розвитку креативності (Г. Алдер, Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, В. Клименко, Є. Лузік, О. Лук, С. Максимов, А. Маслоу, О. Матюшкін, О. Мороз, О. Потебня, Є. Ніколаєв, Я. Пономар'єв, К. Поппер, Дж. Рензулі, В. Роменець, К. Роджерс, П. Торренс, Д. Треффінгер та ін.);

– загальнотеоретичні основи позашкільної освіти (Л. Балясна, О. Биковська, В. Вахтеров, Г. Ващенко, В. Вербицький, Б. Кобзар, М. Коваль, Н. Крупська, О. Литовченко, В. Мадзігон, А. Макаренко, Є. Мединський, І. Мельникова, І. Огієнко, Г. Пустовіт, С. Русова, С. Сірополко, В. Сухомлинський, Т. Сущенко, Н. Харінко, С. Шацький та ін.);

– концептуальні положення і висновки щодо навчання, виховання, розвитку та соціалізації учнів у позашкільних навчальних закладах (Л. Балясна, І. Бех, О. Биковська, С. Довгий, В. Вербицький, В. Камишин, Б. Кобзар, М. Коваль, О. Лісовий, О. Литовченко, В. Мадзігон, І. Мельникова, Г. Пустовіт, О. Семенов, А. Сиротенко, Т. Свирська, Т. Сущенко та ін.).

У дисертаційній роботі використаний комплекс загальнонаукових, конкретно-наукових, спеціальних **методів дослідження:**

– *теоретичні:* аналіз і синтез філософських, педагогічних, психологічних, соціологічних наукових знань, нормативних документів, навчальних видань з проблем розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах; класифікація, порівняння, узагальнення даних щодо

дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти, аналіз тенденцій її розвитку; моделювання, систематизація та узагальнення теоретичних і методичних основ розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах;

– *емпіричні*: вивчення, аналіз та узагальнення практики розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах; бесіди, анкетування, інтерв'ювання та соціологічне опитування з питань розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах; педагогічне спостереження умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах; констатувальний і формувальний етапи експерименту, статистична та аналітична обробка експериментальних даних щодо науково обґрунтованих педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

Дослідження проводилося протягом 2006–2011 рр. і включало такі етапи:

I етап - аналітико-констатувальний, (2006–2008 рр.) – вивчення стану розробленості проблеми розвитку креативної особистості в науковій літературі та практиці; розробка понятійного апарату дослідження; проведення констатувального етапу експерименту; уточнення на основі одержаних даних мети та завдань дослідження розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

II етап - формувально-корекційний, (2008–2010 рр.) – розробка педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах; проведення формувального етапу експерименту.

III етап - узагальнюючо-коригувальний, (2010–2011 рр.) – узагальнення результатів дослідження, впровадження їх у практику навчальних закладів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше здійснено теоретико-методичне обґрунтування розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах; визначено сутність поняття “креативна особистість у позашкільних навчальних закладах”; визначено і розроблено структуру педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах за компонентами (цільовий, процесуальний, організаційний); розкрито компоненти креативної особистості в позашкільних навчальних закладах (мотиваційний, інтелектуальний, комунікативний, емоційний);

удосконалено визначення сутності поняття “креативність”, теоретичні основи розвитку креативної особистості в системі освіти; зміст, форми і методи розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах;

дістали подальшого розвитку основні підходи і положення щодо організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах;

ролі позашкільної освіти у навчанні, вихованні, розвитку та соціалізації особистості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в опрацюванні і запровадженні в навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів навчальних програм та методичних рекомендацій з розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

Матеріали дослідження можуть використовуватися в системі позашкільної освіти педагогічними працівниками позашкільних навчальних закладів, а також викладачами та студентами вищих педагогічних навчальних закладів, інститутів післядипломної педагогічної освіти, спеціалістами органів управління освіти і науки, молоді та спорту, іншими спеціалістами у сфері позашкільної освіти.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження здійснювалася у системі освіти, зокрема в позашкільних навчальних закладах, що підтверджено довідками, а саме: Національний центр “Мала академія наук України” (довідка № 23-1/VII від 23.02.2011 р.), Київський Палац дітей та юнацтва (довідка № 554/1 від 23.02.2011 р.), Центр позашкільної роботи Святошинського району м. Києва (довідка № 111 від 24.05.2011 р.), Київська мала академія наук учнівської молоді (довідка № 01-31/1 від 24.02.2011 р.).

Крім того, окремими методами експериментальної роботи також були охоплені учні позашкільних навчальних закладів м. Києва, Полтавської, Сумської, Черкаської, Чернігівської, Тернопільської областей.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження постійно доповідалися і обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної філософії та філософії освіти, науково-дослідної лабораторії теорії та методики позашкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, конференціях, семінарах, “круглих столах” міжнародного, всеукраїнського, міського, районного рівнів з питань позашкільної освіти, діяльності позашкільних навчальних закладів тощо.

Висновки і рекомендації доповідалися на наукових заходах:

міжнародних науково-практичних конференціях: “Науково-методичне забезпечення позашкільної освіти: теорія і практика” (Київ, 2008); “Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації” (Київ, 2010); Сьомі юридичні читання “Культура і право на початку XXI століття” (Київ, 2011);

всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних навчальних закладів” (Київ, 2006); “Університет – позашкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад” (Київ, 2010); *Всеукраїнському науково-методичному семінарі* “Інноваційні технології в дошкільній освіті:

духовний розвиток дитини” (Київ, 2011); *звітно-наукових конференціях* викладачів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, 2009, 2010) тощо.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 7 наукових та навчально-методичних працях, серед яких 5 – одноосібні статті у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 – навчальна програма, 1 – тези конференції.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, 5 таблиць, 5 рисунків, списку використаних джерел (257 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 198 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження обраної теми; визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, методологічну та теоретичну основи дослідження; методи та етапи науково-дослідної роботи; розкрито наукову новизну та практичне значення дослідження, подано відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження.

У першому розділі **“Теоретичні основи розвитку креативної особистості”** проаналізовано теоретичні основи розвитку креативної особистості як інтегрованої системи наукових знань; розкрито стан розвитку креативної особистості.

Аналіз теоретичних положень розвитку креативності особистості показав, що дана проблема є багатоаспектним об’єктом і пов’язана з такими науками, як філософія, педагогіка, психологія, соціологія тощо.

У сучасних соціокультурних умовах розвитку суспільства креативність проголошується невід’ємною складовою будь-якої діяльності особистості, а проблема людини як творця, проблема людського життя як творчого сходження до власного “Я” набуває статусу найважливішої в науковому пошуку.

Встановлено, що в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів, креативність розуміється як: 1) властивість або комплексна характеристика особистості (М. Бернштейн, Н. Вишнякова, Я. Пономарьов, К. Роджерс, А. Брушлінський та ін.), 2) тип інтелектуальної здатності, творчий стиль діяльності як результат творчих досягнень особи (Дж. Гілфорд, Ф. Юлак, Е. Торренс, Ю. Фостер та ін.); 3) особливість інтелекту або вищий рівень інтелектуальної активності мислення (Д. Богоявленська, Л. Єрмолаєва, О. Тихомиров та ін.).

При цьому дослідження феномену креативності ведеться у двох основних напрямках. Так, для вітчизняної науки характерним є якісний підхід на основі розкриття понять творчість, творчий потенціал, творча інтелектуальна

активність. У зарубіжній же науці вивчення креативності традиційно зорієнтоване на кількісну (тестову) оцінку психічних властивостей особистості.

Слід відмітити, що в сучасній науці поняття “креативність” і “творчість” часто використовуються як синоніми. Це є більш характерним для вітчизняної традиції, тоді як західні дослідники креативністю називають технологічний елемент творчості. Відповідно, творчий процес ґрунтується на натхненні автора, головною ж складовою креативного процесу є прагматичний елемент, тобто творчість – це задум, креативність – втілення.

З'ясовано, що креативність є характеристикою творчості в її дієвому вираженні, тобто креативність – не мрії та фантазії, а здатність до творчої дії.

Варто зазначити, що креативність виявляється в нестандартності мислення, в здатності до продукування нових ідей, підходів, рішень тощо. Креативність виступає могутнім фактором розвитку особистості та визначає її готовність змінюватися, відмовлятися від стереотипів. При цьому креативність тією чи іншою мірою властива кожній людині і може розвиватися.

Узагальнення різних підходів, аналіз практики показали, що в сучасних умовах креативність – це творча діяльність, спрямована на усвідомлення проблеми та пошук шляхів її розв'язання.

Встановлено, що особливе значення в розвитку креативної особистості, творчому зростанні та стимулюванні творчої активності має сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів. До внутрішніх належать особистісні властивості, природні задатки: пізнавальний інтерес, схильність до творчих проявів, допитливість, пошукова активність, фантазія, уява. До зовнішніх – соціальні інституції, зокрема сім'я, навчальні заклади (дошкільні, загальноосвітні, позашкільні, професійно-технічні, вищі), засоби масової інформації, культурні установи, виробничі, дитячі, учнівські та молодіжні організації тощо.

Серед навчальних закладів різних типів важливе місце займають позашкільні навчальні заклади як складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів.

Визначено, що розвиток креативної особистості у позашкільних навчальних закладах – це цілеспрямований процес творчої діяльності дітей, що передбачає оволодіння ними сукупністю знань, умінь і навичок, здібностей, якостей, необхідних їм для успішного розв'язання проблем, самореалізації в майбутньому.

Водночас, виявлено, що реальний стан розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах потребує розробки ефективних педагогічних умов.

У другому розділі **“Удосконалення педагогічних умов розвитку креативної особистості у позашкільних навчальних закладах”** обґрунтовано і розкрито основні педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах, зокрема модернізація мети, завдань, удосконалення змісту, форм і методів розвитку креативної особистості тощо.

З’ясовано, що креативність розвивається лише у відповідних умовах життя і діяльності, у процесі засвоєння і творчого застосування знань, умінь та навичок. При цьому особливе значення в позашкільних навчальних закладах мають відповідні педагогічні умови.

У процесі дослідження нами визначено, що педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах є сукупністю взаємопов’язаних компонентів навчально-виховного процесу, які сприяють розвитку креативної особистості.

Аналіз різноманітних педагогічних умов показав, що в них доцільно виділити компоненти і структурувати за відповідними критеріями. Так, нами виділено такі структурні компоненти педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах:

- цільовий: принципи, мета та завдання розвитку креативної особистості;
- процесуальний: зміст, форми та методи розвитку креативної особистості;
- організаційний: гуртки, групи та інші творчі об’єднання дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти.

Відповідно до кожного компонента нами розроблено і запропоновано педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

Зокрема з’ясовано, що до основних педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах належить модернізація принципів, мети і завдань розвитку креативної особистості, приведення їх у відповідність до сучасних соціально-економічних умов. Водночас особливе значення має вдосконалення змісту, форм і методів розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах; організації роботи гуртків, груп та інших творчих об’єднань дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти.

Структура педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах представлена на рис. 1

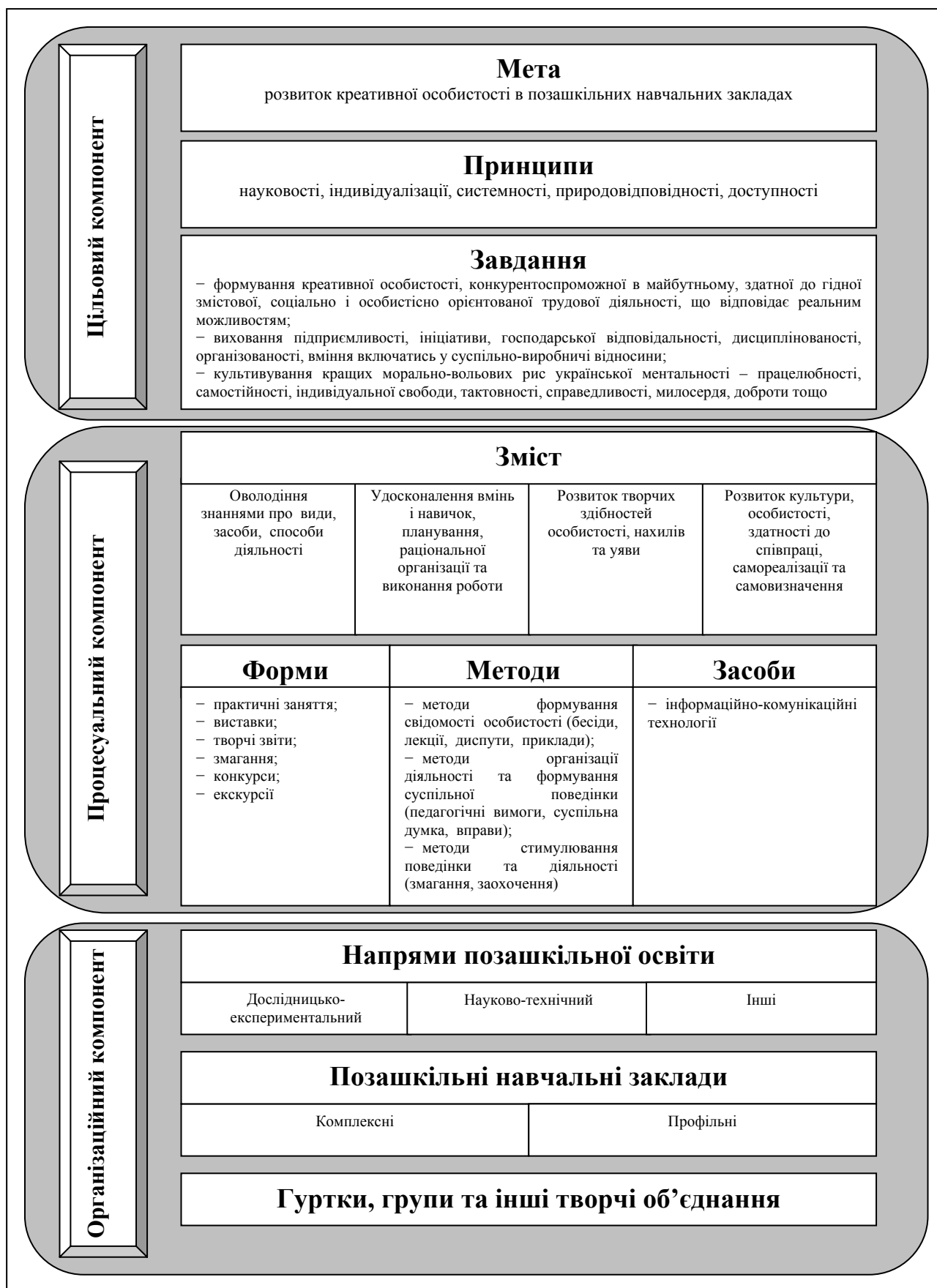

Рис. 1. Структура педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

Визначені педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах потребували експериментальної перевірки.

У третьому розділі **“Організація та результати експериментального дослідження”** висвітлено питання дослідно-експериментальної перевірки педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

У процесі дослідження встановлено, що розвиток креативної особистості в позашкільних навчальних закладах як інтегративна якість включає різноманітні компоненти. Серед них нами виділено мотиваційний, інтелектуальний, комунікативний та емоційний.

З'ясовано, що мотиваційний компонент розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах визначає спектр інтересів та мотивації саморозвитку особистості.

Інтелектуальний компонент розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах характеризує оригінальність та швидкість мислення.

При цьому комунікативний компонент креативної особистості в позашкільних навчальних закладах включає здатність до співпраці у творчій діяльності.

Емоційний компонент розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах представляє обсяг, зміст та емоційно-ціннісну домінанту творчої діяльності.

Визначені нами педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах розкрили значні перспективи для розвитку креативної особистості, підвищення якості позашкільної освіти і ефективності навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах. Водночас вони потребували експериментальної перевірки.

Основною метою педагогічного експерименту була оцінка ефективності розроблених нами педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах. У педагогічному експерименті використовувалася розроблена нами методика педагогічної оцінки розвитку креативної особистості.

Слід відмітити, що в основу методики було покладено структурно-компонентний метод педагогічної оцінки розвитку креативної особистості: за встановленими критеріями визначався високий, середній та низький рівні креативності.

Так, учням із високим рівнем розвитку креативності властиві не стимульована зовні зацікавленість різними видами діяльності, самостійний пошук нових знань, прояв фантазії, потяг до творчих форм діяльності. Вони володіють уміннями адекватно оцінювати свої знання, розв'язувати проблему

на основі аналізу та синтезу інформації, пропонують нетрадиційні шляхи її вирішення.

Для учнів із середнім рівнем розвитку креативності характерні прояви бажання працювати, зацікавленості, ініціативи. Оцінка своїх знань та вмінь адекватна, але невпевнена, для усвідомлення проблеми необхідна стороння допомога. Отримані знання та практичні вміння при незначній сторонній допомозі успішно застосовуються ними в нових ситуаціях, прояв творчості спостерігається в окремих видах діяльності.

До низького рівня розвитку креативності належать учні, для яких характерні відсутність зацікавленості, ініціативи, прояв пасивності, потреба в постійному сторонньому контролі. Вони, як правило, не вміють самостійно виділити проблему. При плануванні діяльності, організації робочого місця їм потрібна допомога. Творчість, фантазія, самостійне прийняття рішень практично не проявляються. Завдання в основному виконується за відомим алгоритмом чи за певною інструкцією. Слабо володіють навичками самоконтролю, оцінка своїх знань та вмінь неадекватна.

У процесі дослідження нами було визначено контрольні та експериментальні групи в позашкільних навчальних закладах, які обиралися на рівноправних умовах шляхом випадкового відбору. Констатувальний етап експерименту засвідчив, що рівень розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах у зазначених групах був приблизно однаковий. У підсумку ж формувального етапу експерименту в експериментальних групах цей показник виявився значно вищим.

Зокрема, високий рівень розвитку креативної особистості на формувальному етапі експерименту в експериментальній групі становив 45 %, на констатувальному – 35,5 %. У контрольній групі на формувальному етапі експерименту – 36,5 %, на констатувальному – 37 %.

Водночас, середній рівень розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах на формувальному етапі експерименту в експериментальній групі становив 51,5 %, на констатувальному – 46%. У контрольній групі на формувальному етапі експерименту – 46,5 %, на констатувальному – 47,5 %.

Низький рівень розвитку креативної особистості у позашкільних навчальних закладах на формувальному етапі експерименту в експериментальній групі становив 3,5 %, на констатувальному – 18,5 %; у контрольній групі на формувальному етапі експерименту – 17 %, на констатувальному – 15,5 % (рис. 2).

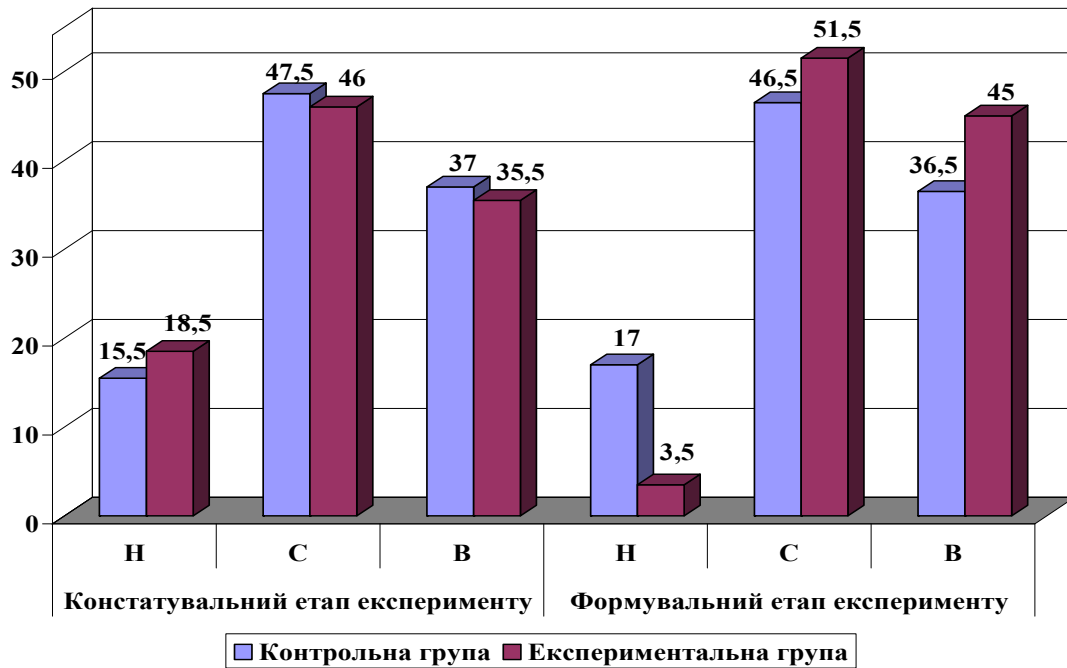

Рис. 2. Показники рівня розвитку креативної особистості у позашкільних навчальних закладах контрольних та експериментальних груп на констатувальному та формувальному етапах експерименту, %.

Перевірка результатів педагогічного експерименту в процесі статистичної обробки та аналізу отриманих даних за методиками Крамера – Уелча та Вілкоксона – Манна – Уїтні показала, що їх достовірність становить 95 %.

Проведене наукове дослідження розвитку креативної особистості у позашкільних навчальних закладах засвідчило досягнення поставленої мети і завдань, а також дозволило зробити відповідні висновки і окреслити перспективи подальшої наукової роботи.

ВИСНОВКИ

1. На підставі дослідження філософських, педагогічних, психологічних, соціологічних джерел, які розкривають питання розвитку креативної особистості, з'ясовано стан досліджуваної проблеми в теорії та педагогічній практиці та доведено її актуальність у сучасних соціально-економічних умовах.

Встановлено, що необхідність і своєчасність її розробки зумовлюється актуальністю питань розвитку особистості, важливою роллю позашкільної освіти та, власне, самих позашкільних навчальних закладів.

Узагальнення різних підходів, аналіз практики показали, що в сучасних умовах креативність є творчою діяльністю, спрямованою на усвідомлення проблеми та пошук шляхів її розв'язання.

З'ясовано, що розвиток креативної особистості у позашкільних навчальних закладах – це цілеспрямований процес творчої діяльності дітей, що передбачає оволодіння ними сукупністю знань, умінь і навичок, здібностей, якостей, необхідних їм для успішного розв'язання проблем, самореалізації в майбутньому.

2. Встановлено, що креативність розвивається лише у відповідних умовах життя і діяльності, у процесі засвоєння і творчого застосування знань, умінь та навичок.

Визначено, що важливу роль у розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах мають відповідні педагогічні умови.

З'ясовано, що педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах – це сукупність взаємопов'язаних компонентів навчально-виховного процесу, які сприяють розвитку креативної особистості.

У результаті дослідження розроблено ефективні педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах за основними компонентами, структурованими за напрямками: цільовий (принципи, мета та завдання розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах); процесуальний (зміст, форми та методи розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах) та організаційний (гуртки, групи та інші творчі об'єднання дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти, позашкільних навчальних закладів).

Встановлено, що до основних педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах належить модернізація принципів, мети і завдань розвитку креативної особистості, приведення їх у відповідність до сучасних соціально-економічних умов; удосконалення змісту, форм і методів розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах; організації роботи гуртків, груп та інших творчих об'єднань дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти.

3. Визначено, що розвиток креативної особистості в позашкільних навчальних закладах як інтегративна якість включає такі компоненти, як: мотиваційний (обумовлений спектром інтересів та мотивацією саморозвитку), інтелектуальний (характеризує оригінальність та швидкість мислення), комунікативний (включає здатність до співпраці у творчій діяльності) та емоційний (представлений обсягом, змістом та емоційно-ціннісною домінантою творчої діяльності). Відповідно до кожного компонента розроблено показники.

Розроблені педагогічні умови обумовлюють розвиток креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

4. Експериментально перевірено запропоновані педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах. Рівень

розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах в експериментальних групах у порівнянні з контрольними вищий.

Водночас, проведене дослідження не претендує на вичерпне вирішення всіх питань розвитку креативної особистості і визначило ряд нових перспективних досліджень. Так, необхідним є порівняльний аналіз розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах інших держав, проблеми розвитку креативної особистості в навчальних закладах різних типів тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Яременко Л. А. Філософсько-педагогічний сенс поняття “креативна особистість” / Л. А. Яременко // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. – Вип. 12. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 102–108. – (Серія : Філософія, педагогіка, психологія).
2. Яременко Л. А. Основні суперечності у структурі соціалізації креативності / Л. А. Яременко // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. – Вип. 14. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 116–124. – (Серія : Філософія, педагогіка, психологія).
3. Яременко Л. А. Вікові особливості формування творчих здібностей особистості / Л. А. Яременко // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. – Вип. 15. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 137–145. – (Серія : Філософія, педагогіка, психологія).
4. Яременко Л. А. Розвиток креативної особистості у позашкільних навчальних закладах / Л. А. Яременко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 26. – С. 140–144.
5. Яременко Л. А. Креативність як творчість: спільне та відмінне / Л. А. Яременко // Вища освіта України. – Вип. 4. – К., 2010. – С. 117–124.
6. Яременко Л. А. Розвиток креативної особистості / Л. А. Яременко // Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (Україна, Київ, 27–28 жовт. 2010 р.) / упоряд. О. В. Биковська, О. В. Лісовий, С. О. Лихота, Л. Л. Макаренко ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т екол. екон. та права ; Нац. центр “Мала академія наук України”. – Вип. 2. – К. : Інформ. системи, 2010. – С. 306–308.
7. Яременко Л. А. Програми з позашкільної освіти: дослідницько-експериментальний напрям. – К. : МАН, 2011. – Вип. 1. – 153 с. (*Гриф “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України” від 19.05.2010 р. № 1/11–4220*).

АНОТАЦІЇ

Яременко Л. А. Развитие креативной личности у позашкільних навчальних закладах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертаційне дослідження присвячено теорії і практиці розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах. Проаналізовано теоретичні основи розвитку креативної особистості як інтегрованої системи наукових знань, розкрито стан розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

Визначено педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах. Розкрито принципи і мету розвитку креативної особистості. Запропоновано шляхи вдосконалення змісту, форм і методів розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах, організації роботи гуртків, груп та інших творчих об'єднань дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти.

Експериментально доведено ефективність запропонованих педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

Ключові слова: особистість, позашкільні навчальні заклади, розвиток креативності, педагогічні умови.

Яременко Л. А. Развитие креативной личности во внешкольных учебных учреждениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертационное исследование посвящено теории и практике развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях. Проанализированы теоретические основы развития креативной личности как интегрированной системы научных знаний, раскрыто состояние развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях.

На основании исследования философских, педагогических, психологических, социологических источников, которые раскрывают вопросы развития креативной личности, выяснено состояние исследуемой проблемы в теории и педагогической практике и доказана ее актуальность в современных социально-экономических условиях.

Установлено, что необходимость и своевременность ее разработки предопределяются актуализацией вопросов развития личности, важной ролью

внешкольного образования, внешкольных учебных учреждений в решении данного вопроса.

Обобщение разных подходов, анализ практики, показали, что в современных условиях креативность является творческой деятельностью, направленной на осознание проблемы и поиск путей ее решения.

Выяснено, что развитие креативной личности во внешкольных учебных учреждениях – это целенаправленный процесс творческой деятельности детей во внешкольных учебных учреждениях, что предусматривает овладение ими совокупностью знаний, умений и навыков, способностей, качеств, необходимых им для успешного решения проблем самореализации в будущем.

Установлено, что креативность развивается только в соответствующих условиях жизни и деятельности, в процессе усвоения и творческого применения знаний, умений и навыков. Определенно, что важное значение в развитии креативной личности во внешкольных учебных учреждениях имеют соответствующие педагогические условия.

Выяснено, что педагогические условия развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях – это совокупность взаимосвязанных компонентов учебно-воспитательного процесса во внешкольном учебном учреждении, которые содействуют развитию креативной личности.

В результате исследования разработаны эффективные педагогические условия развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях за основными компонентами, структурированными по направлениям: целевой (принципы, цель и задачи развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях); процессуальный (содержание, формы и методы развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях) и организационный (кружки, группы и другие творческие объединения исследовательско-экспериментального и других направлений внешкольного образования).

Установлено, что к основным педагогическим условиям развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях принадлежат модернизация принципов, цели и заданий развития креативной личности, приведение их в соответствие с современными социально-экономическими условиями; усовершенствование содержания, форм и методов развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях; организация работы кружков, групп и других творческих объединений исследовательско-экспериментального и других направлений внешкольного образования.

Определенно, что развитие креативной личности во внешкольных учебных учреждениях как интегрирующее качество включает такие компоненты, как: мотивационный (обусловленный спектром интересов и мотивацией саморазвития), интеллектуальный (характеризует оригинальность и скорость мышления), коммуникативный (включает способность к

сотрудничеству в творческой деятельности) и эмоциональный (представленный объемом, содержанием и эмоционально-ценностной доминантой творческой деятельности) в соответствии с каждым из которых разработаны соответствующие показатели. Разработанные педагогические условия обуславливают развитие креативной личности во внешкольных учебных учреждениях.

Экспериментально проверены предложенные педагогические условия развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях. Уровень развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях в экспериментальных группах в сравнении с контрольными более высокий.

В то же время проведенное исследование не исчерпывает всех аспектов проблемы развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях. Итак, необходимым является теоретико-экспериментальная разработка методики развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях с учетом современных подходов, исследование проблемы развития креативной личности во внешкольных учебных учреждениях в других странах и другие вопросы.

Ключевые слова: личность, внешкольные учебные учреждения, развитие креативности, педагогические условия.

Yaremenko L. A. The Development of creative personality in extracurricular education institutions. – Manuscript.

The thesis for the pedagogical science candidate degree in speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

The thesis research deals with the theory and practice of the development of creative personality in extracurricular education institutions. Theoretical base of development of creative personality, as an integral system of scientific knowledge, is analyzed. The state of development of the creative personality in extracurricular education institutions is revealed.

The pedagogical conditions of the development creative personality in extracurricular education institutions are defined. Principles and purpose of development of creative personality is revealed. The thesis suggests the ways for improvement of the content, forms and methods of the development of creative personality in extracurricular education institutions, organization of clusters, groups and other creative unions with experimental and research declination in extracurricular education.

The efficacy of the suggested pedagogical conditions for the development of creative personality in extracurricular education institutions has been experimentally proved.

Keywords: personality, extracurricular education institutions, development of creativity, pedagogical conditions.